

ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ
НА БУКОВИНІ В 60-Х РОКАХ XIX СТ.

Аліна СТРИЛЬЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна); alinakolodiy@gmail.comTHE ORIGIN OF THE UKRAINIAN PUBLIC MOVEMENT
IN BUKOVINA IN THE 60S OF THE 19th CENTURY

Alina STRILCHUK

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

ORCID ID: 0000-0001-5337-0548; RESEARCHER ID ABB-9477-2020

Стрильчук Аліна. Зарождение украинского общественного движения на Буковине в 60-х годах XIX в. Цель исследования. Исследовано предпосылки и особенности возникновения украинского общественного движения Буковины в 60-х гг. XIX в. **Методы исследования.** Используются общенаучные (анализ, синтез, систематизация, обобщение), а также специально-исторические (синхронный, сравнительно-исторический и историко-генетический) методы. **Научная новизна.** Представленная статья является первым в украинской исторической науке комплексным исследованием природы возникновения украинского общественного движения Буковины в 60-х гг. XIX в. **Выводы.** Установлено, что причинами отставания украинцев Буковины в плане создания организационных центров национального движения, от Галичины и Поднепровья, стали: отсутствие прочных связей с другими украинскими землями; проведение ассимиляционной политики румынской верхушкой; негативное отношение австрийских властей к проявлениям национальной жизни; отсутствие религиозной обособленности большей части украинского населения от румынского; низкое национальное сознание украинцев Буковины. Выявлены предпосылки зарождения украинского общественного движения Буковины: предоставление правовой основы для функционирования общественных организаций через либерализацию законодательства в Австро-Венгерской империи, активизация национальной жизни в Галичине; распространение национальной идеи и литературы из Поднепровья; появление выдающихся деятелей культуры на Буковине; реакция украинцев края на национальное пробуждение румын и их борьбу за отделение Буковины от Галичины в 1860–1861 гг.; религиозно-церковная борьба между румынами и украинцами; увеличение в крае различных обществ; готовность в конце 60-х гг. XIX в. украинской местной интеллигенции к созданию собственного центра.

Ключевые слова: украинское общественное движение, украинцы, общественные организации, Буковина, Черновцы, национальное возрождение, “Русская беседа”, румыны.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови нашої держави, в умовах нестабільної політичної та соціально-економічної ситуації, коли в складних реаліях виявляється розмитість ідеалів, відбувається загострення нігілізму та апатії українського суспільства, особливого значення набуває проблема формування громадянської позиції, усвідомлення власної відповідальності перед суспільством та відстоювання своїх громадянських прав. Чи не найбільшими виразниками громадянської позиції виступають громадські організації, які, будучи невід’ємною складовою демократичного суспільства, виражають його інтереси, впливають на зміцнення суспільної та правової свідомості, його національної ідеї, а також підтримують його зв’язок з державою. Проте ставлення населення до громадських організацій, зокрема через низький рівень довіри, необізнаність про їх діяльність, залишається неоднозначним. В таких умо-

вах особливої актуальності набуває потреба дослідження історичного досвіду українського громадського руху в минулому, де особливе місце належало українським громадським об’єднанням Буковини, що діяли з кінця 60-х рр. XIX – на початку XX ст. В даному контексті окремої уваги заслуговує висвітлення природи їх виникнення.

Мета наукової розвідки полягає у дослідженні передумов та історико-регіональних особливостей виникнення українського громадського руху Буковини в 60-х рр. XIX ст.

Історіографія дослідження. З точки зору вивчення проблеми цінними для дослідження особливостей зародження українського громадського руху на Буковині є праці таких сучасних українських істориків як О. Добржанський, С. Добржанський, В. Філіпчук. Зокрема, О. Добржанський¹ у своїх дослідженнях, приділя-

¹ Dobrzhanskyi O.V. Natsionalnyi rukh ukraintsiiv Bukovyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [National movement of Bukovinian Ukrainians in the second half of the XIXth – the beginning of the XXth centuries], Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1999, 574 p. [in Ukrainian]; “Chernivtsi – vyznachnyi tsentr ukrainskoho natsionalnoho rukhu druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.” [Chernivtsi – a prominent center of the Ukrainian national movement of the second half of the 19th – early 20th century], Chernivtsi: istoriia i suchasnist (Iuvileine vydannia do 600-richchia pershoi pysemnoi zghadky pro misto) [Chernivtsi: history and modernity (Jubilee edition to the 600th anniversary of the first written memory about the city)], [Kol. monohrafiia] Botushanskyi V.M., Bilenkova S.V., Dobrzhanskyi O.V. ta in. Za zah. red. Botushanskoho V.M., Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2009, P. 155–162 [in Ukrainian]; “Natsionalni tovarystva – konsoliduiucha syla ukrainskoho rukhu na Bukovyni druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.” [National societies as a consolidating force of the Ukrainian movement in Bukovyna (late 19th – early 20th c.)], *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu: Zbirnyk naukovykh state-i. Istorii. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny* [Scientific journal of Chernivtsi National University: Collection of scholarly articles. History. Political science. International relations], Chernivtsi: Chernivetskyi universytet, 2010, N 514–515, P. 36–40 [in Ukrainian].

ючи особливу увагу формуванню та діяльності українських товариств, на основі оригінальних документів розкрив історію національного руху українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст., його регіональні особливості та місце в загальноукраїнському національному русі. У наукових розвідках С. Добржанського² та В. Філіпчука³ висвітлено перші кроки національного відродження українців, а також особливості утворення українських громадських організацій краю в 60–70 рр. XIX ст. Значний науковий інтерес становлять розвідки С. Смал–Стоцького, Є. Дмитріва, Г. Піддубного, а також колективна праця Д. Квітковського, Т. Бриндзана та А. Жуковського⁴. Деякі важливі для дослідження відомості загального характеру знаходимо в працях Р. Кайндля, Г. Купчанка, К. Козака та Е. Фішера, а також Е. Тучинського⁵. Втім, попри наявні наукові розвідки, тематика яких охоплює зазначену проблематику, на сьогоднішній день ще немає окремого комплексного дослідження, присвяченого зародженню українського громадського руху на Буковині.

Джерельна база дослідження представлена неопублікованими документами Державного архіву Чернівецької області та матеріалами, розміщеними в газетах “Буковина” (Чернівці), “Нова Буковина” (Чернівці), “Рада” (Київ), “Czernowitzer Zeitung” (“Чернівецька газета”, Чернівці), зібранні листувань та документів про життя Ю. Федьковича, підготовлених О. Маковеем⁶, а також посланні митрополита Є. Гакмана до вірян, в якому він розглянув церковні домагання румунів на Буковині впродовж 1848–1865 рр.⁷

Виклад основного матеріалу. На шляху творення українського національного руху одним з найважливіших кроків було створення організаційних осередків, що ставши його рушійними силами, сприяли кристаліза-

ції національної ідеї та розширенню його соціального тла. На Буковині цей процес, як і в цілому початок національного відродження, порівняно з іншими українськими землями, дещо затягнувся в часі.

Причинами цьому стали відсутність міцних сталих зв'язків з іншими українськими землями, де відродження розпочалось раніше, проведення асиміляційної політики румунськими урядовими та клерикальними колами та негативне ставлення австрійської влади до проявів національного життя. На відміну від Галичини, на Буковині не було такого важливого елементу, як релігійної окремішності, відмінності у віросповіданні пануючої польської та української націй. Належність до греко-католицької церкви тривалий час була чи не головною рисою української відмінності в Галичині. В свою чергу, на Буковині православна віра, спільна для румунів та більшої частини українців (за винятком вихідців з Галичини, що були греко-католиками), мало не до кінця XIX ст. була знярядом румунізаційної політики⁸. Щодо Наддніпрянщини, у порівнянні з буковинським краєм, вона мала сильну історичну пам'ять про недавню автономію і козацькі часи, а також залишки колишньої гетьманської еліти, яка попри те, що русифікувалася, все ж ще надовго зберігала свій місцевий патріотизм⁹. Також, як зазначає дослідник О. Добржанський, впродовж тривалого часу українці Буковини мали низьку національну свідомість і слабо орієнтувалися в тому, ким вони є, а самі себе вони називали русинами¹⁰.

Головною особливістю, що вирізняла українців Буковини з поміж інших націй, була мовно-фольклорна єдність, захисниками якої виступали селянство та невелика частина інтелігенції, в основному представлена духовенством та нечисельним вчительством. В свою чергу, більшість інтелігенції, дворянство та буржуазія

² Dobrzhanskyi S.O. “Vasyl Prodan i zarodzhennia ukrainskoho natsionalnogo rukhu na Bukovyni v druhiy polovyni XIX st.” [Vasil an and Ukrainian national resurgence process in the Bukovina in the second part of 19th century], *Pytannia istorii Ukrainy. Zbirnyk ovykh prats kafedry istorii Ukrainy Chernivetskoho natsionalnogo universytetu imeni Yurii Fedkovycha* [Issues of the history of Ukraine. Collection of scholarly articles, Department of history of Ukraine of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University], Chernivtsi: nodruk, 2013, Vol. 16., P. 110–115 [in Ukrainian].

³ Filipchuk V. O. “Pochatky ukrainskoho natsionalnogo vidrozhennia na Bukovyni” [The beginnings of the Ukrainian national revival in Bukovina], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 1999, № 2, P. 80–89 [in Ukrainian]; “Pochatky ukrainskoho natsionalnogo vidrozhennia na Bukovyni” [The beginnings of the Ukrainian national revival in Bukovina], *Ukrainskyi istorychnyi nal* [Ukrainian Historical Journal], 1999, N 4, P. 64–74 [in Ukrainian].

⁴ Smal-Stotskyi S. I. Bukovynska Rus: Kulturno-istorychnyi obrazok [Bukovinian Rus: Cultural and historical essay], Chernivtsi, 1897, 289 p. [in Ukrainian]; Dmytriv Ye. Iliustrovana istoriia “Ruskoj Besidy” v Chernivtsiakh (1869-1909) [Illustrated history of the “Ruska Besida” in Chernivtsi (1869–1909)], Chernivtsi: Ruska Rada, 1909, 125 p. [in Ukrainian]; Pidubnyi H.F. Bukovyna, yii mynule i suchasne (susp.-polit. narys) [Bukovina, its past and present (socio-political essay)], Kharkiv : Derzh. vyd-vo Ukrainy, 1928, 255 p. [in Ukrainian]; Kvitkovskiy D.V. Bukovyna. Yii mynule i suchasne [Bukovina, its past and present], pid red. Kvitkovskoho D. V., Bryndzana T., Zhukovskoho A. I., Paryzh – Filiadelfiia – Ditroit, Zelena Bukovyna, 1956, 965 p. [in Ukrainian].

⁵ Kaindl R. F. Istorii Chernivtsiv vid naidavnishykh chasiv do sohodennia [History of Chernivtsi from ancient times to the present] / Pereklad z nim. V. Ivaniuka, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2005, 300 p. [in Ukrainian]; Kaindl R. F., Manastyrskiy O. D. Rusyny na Bukovyni [Ruthenians in Bukovina] / Pereklad z nim. V. Ivaniuka, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2007, 192 p. [in Ukrainian]; Deiaki istoryko-geohrafichni vidomosti pro Bukovynu [Some historical and geographical news about Bukovina] / ukl. Kupchanko H.I., repr. vidtvorennia vyd. 1875 r., Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2008, 172 p. [in Ukrainian]; Kozak K., Fisher E. Kraieznavstvo Bukovyny [Local lore of Bukovina], Chernivtsi, Zoloti lytavry, 2006, 208 p. [in Ukrainian]; Turczynski E. Geschichte der Bukowina in der Neuzeit: zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäischen geprägten Landschaft [History of Bukovina in the modern era: the social and cultural history of Central Europe dominated land], Wiesbaden, 1993, 260 p. [in German].

⁶ Fedkovych O. Yu. Pysannia Osypa Yuriya Fedkovycha [Writings of Osip Yuriy Fedkovych]: [in 4 vol.], Vol. 4 : Materialy do zhyttypysy Osypa Yuriya Hordynskoho-Fedkovycha [Materials to the biography of Osip Yuriy Hordynsky-Fedkovych] / z pershodrukiv i hrafiv zibrav, uporiad. i poiasnyv O. Makovei, Lviv, 1910, XII, 653 p. [in Ukrainian].

⁷ Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina 1848–1865 von Bischof Hakmann in einem Sendschreiben dargestellt [National and ecclesiastical claims of Romanians in Bukovina in 1848–1865, set out by Bishop Hackman in a message], Czernowitz, 1899, 216 p. [in German].

⁸ Filipchuk V. O. “Pochatky ukrainskoho...”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1999, N 2, op. cit., P. 83.

⁹ Mahochii P. “Ukrainske natsionalne vidrozhennia: nova analitychna struktura” [The Ukrainian national revival: a new analytical framework], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 1991, N 3, P. 97 [in Ukrainian].

¹⁰ Dobrzhanskyi O.V. “Chernivtsi – vyznachnyi tsentr ukrainskoho...”, op. cit., P. 156.

асимілювались і ставали частиною панівних у краї румунської та німецької націй¹¹.

Перші прояви національної єдності українці Буковини показали під час “Весни народів” 1848–1849 рр. Відтак, під час виборів до австрійського райхстагу було обрано 5 українських селян, які, репрезентуючи національні прагнення українського населення Буковини, виступали за полегшення умов скасування панщини, а також відстоювали необхідність залишити Буковину в складі Галичини¹². Останнє питання для українського населення Буковини, окрім національного інтересу, а саме мовної та етнічної єдності та боротьби проти прагнень румунських кіл відокремити Буковину від Галичини і створити окремих румунський коронний край, мало й соціальний аспект: на Галичині на декілька місяців раніше було проголошено скасування панщини. На соціальній основі розгорнулося також селянське повстання під проводом Л. Кобилиці у 1848–1849 рр., яке було придушене австрійською владою¹³.

Втім, у 1850-х рр. в умовах реставрації абсолютистського ладу в Австрійській імперії прогресу в процесі національного самоусвідомлення та переходу національного руху українців Буковини на новий, організований етап, так і не відбулося, а деякі здобутки селянського повстання під проводом Л. Кобилиці мали тільки тимчасове значення. Одними з причин короткотривалості національного пробудження на Буковині під час революційних подій 1848–1849 рр. стали відсутність попереднього підготування, ідеологічного підґрунтя та політичних програм: на даному етапі цей процес по суті був реакцією на складні соціальні та економічні умови, в яких перебували українці на Буковині. Як писала газета “Буковина” за 1885 р. про події тих років: “У насъ на Буковинѣ не було вь тогдaшнi часи людѣй, котри бы руску просвѣту межи нашимъ народомъ ширили, а особливо не було людѣй, котри бы були хотѣли нашъ народъ до того привести, чтобы онъ самъ знавь свое народне достоинство цѣнити”¹⁴.

Все ж, слід констатувати деякі позитивні зрушення в сфері освіти та культури в той період. Відтак, у 1851 р. в Чернівецькій гімназії було введено викладання української мови, першим вчителем якої став Я. Воробкевич¹⁵. В цілому, в ті часи було відкрито значну кількість шкіл з українською мовою викладання, що сприяло поширенню грамотності серед населення, а також поповнювало ряди інтелігенції талановитою молоддю, що згодом стояла в авангарді прокладання шляхів українського націо-

нального відродження. Також у 1849 р. в Чернівцях під впливом літературного розвитку Наддніпрянщини галицьким священником І. Озаркевичем було надруковано латинськими літерами дві комедії-опери: “Diwka na widdaniu” і “Wisilie”. Перша комедія була переробкою “Наталки Полтавки” І. Котляревського, а друга – “Купала на Івана” С. Писаревського¹⁶. Це засвідчує, що вже в ті роки на Буковині відчувався культурний відгомін Наддніпрянщини та інших українських земель. В той період перші проби пера на рідній мові здійснили В. Ферлесевич, Г. та В. Продани. Незважаючи на те, що їх твори були написані в застарілому стилі та ламаною мовою, переповненою церковними впливами, їхня творчість засвідчувала появу інтересу до рідного слова і поступове пробудження національної свідомості¹⁷.

Сприятливі умови для згуртування передової української інтелігенції та зародження українського громадського руху на Буковині склалися в 60-х роках XIX ст. Цьому передусім сприяли відновлення конституційного парламентського правління в Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорській імперії) та лібералізація австрійського законодавства, зміни до якого значно спрощували процес створення та діяльність громадських об’єднань. Правова основа для функціонування організацій була надана Конституційним законом “Про загальні права громадян для королівств і областей, представлених у Райхсраті” від 12 грудня 1867 р., а також законом “Про товариське право” від 15 листопада 1867 р., на підставі яких функціонували всі громадські товариства держави, зокрема Буковини, аж до Першої світової війни. Відповідно до першого закону було визнано рівноправність усіх народів імперії, право кожного народу підтримувати та культивувати свої національність та мову, а також право кожного австрійського громадянина на проведення зібрань та створення асоціацій¹⁸.

Згідно з законом “Про товариське право” регламентувалися створення, основні напрями функціонування, регулювалися взаємовідносини з владою та визначалися умови припинення діяльності організацій. За ним термін “товариство” означав “добровільне об’єднання декількох осіб, які керуються встановленим внутрішнім порядком для сприяння визначеній меті”. За законом було визначено два типи товариств – загальні та політичні. До загальних належали всі товариства, окрім прибуткових, кас взаємодопомоги, ремісничих товариств, профспілок та релігійних об’єднань¹⁹. За реєстрацію об’єднань відповідало крайове правління, до якого подавався

¹¹ Filipchuk V. O. “Pochatky ukraïnskoho..., *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1999, N 2, op. cit., P. 81–82.

¹² Dobrzhanskyi O.V. “Ukrainski deputaty vid Bukovyny u vyshchykh predstavnytskykh orhanakh vlady Avstrii (Avstro-Uhorshchyny) v 1848–1918 rokakh” [Ukrainian deputies of the Bukovyna in the supreme representative bodies of the government of Austria (the Austro-Hungarian Empire) in 1848–1918], *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], 2012, N 21, P. 300–307 [in Ukrainian].

¹³ Filipchuk V. O. “Pochatky ukraïnskoho..., op. cit., P. 83.

¹⁴ “Iz sela (Pro vybory, vybortsov, ta poslov)” [Out of the village (About elections, electors, and ambassadors)], *Bukovina (Chernivtsy)* [Bukovina (Chernivtsi)], 1885, Ch. 1, 1 sichnya, P. 2 [in Ukrainian].

¹⁵ Kohut L. “Istoriia Bukovyny” [History of Bukovina], *Ridnyi Krai (Chernivtsi)* [Native land (Chernivtsi)], 1930, Ch.7–8 (№ 169–170), 16 liutoho, P. 1 [in Ukrainian].

¹⁶ Kvitkovskiy D. V. *Bukovyna. Yii mynule i suchasne...*, op. cit., P. 241.

¹⁷ Dobrzhanskyi O.V. *Natsionalnyi rukh ukraïntsv Bukovyny...*, op. cit., P. 148.

¹⁸ Konstitutsyonny zakon ob obshchikh pravakh grazhdan, dlya korolevstv i oblastey, predstavlenykh v reyskhsrate (12 dekabrya 1867 goda) [Constitutional Law on the general rights of citizens, for the kingdoms and provinces represented in Reichsrat (12 December 1867)], *Sobranie konstitutsiy* [Collection of constitutions] : [In 5 issues], M.: V. Sablin, 1905–1906, Politicheskaya biblioteka; № 3, Issue 2: Konstitutsii: Avstrii. Avstro-Vengrii. Vengrii. Anglii. Soedinennykh Shtatov [Constitutions: Austria. Austria-Hungary. Hungary. England. United States], 1905, P. 19 [in Russian].

¹⁹ Osachuk S.D. *Nimtsi Bukovyny: istoriia tovaryskoho rukhu (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Germans of Bukovina: history of public movement (second half of 19th – early 20th century)], *Chernivetskyi natsionalnyi un-t im. Yu. Fedkovycha, Naukovo-doslidnyi Tsentr bukovynoznavstva, Chernivtsi, Zoloti lytavry*, 2002, P. 68 [in Ukrainian].

статут товариства в 5-ти екземплярах. У ньому необхідно було вказати мету товариства та засоби її досягнення, джерела фінансування, структуру та органи управління, місцезнаходження, спосіб вирішення суперечностей та умови розпуску. В разі заборони крайовою владою відкриття товариства, засновники мали право подати апеляцію впродовж 60 днів до Міністерства внутрішніх справ²⁰. За державою зберігалось право здійснювати контроль за діяльністю об'єднань. Вони мали завчасно повідомляти владу про проведення зборів, на яких обов'язково були присутні комісари поліції з широкими повноваженнями. Останні мали право розпустити зібрання, якщо на ньому порушувались питання, які не належали до визначених статуту повноважень товариства. До того ж, відповідні органи влади могли переглядати усю документацію²¹. Політичним товариствам було заборонено встановлювати між собою тісні контакти. Кожного року вони були зобов'язані реєструвати список своїх членів у крайовому управлінні²². Рішення про ліквідацію організацій приймали: їхнє керівництво, крайові владні установи та Міністерство внутрішніх справ²³.

Отож, наприкінці 60-х років українці, що проживали на теренах Австро-Угорщини, зокрема Буковини, отримали набагато ширшу свободу слова та можливість створення різноманітних об'єднань, ніж мали українці у Російській імперії, де в той час був період обмежень та репресій проти будь-яких проявів неросійського національного життя.

Зростанню організаційної діяльності українства на Буковині сприяв і ряд інших чинників. Значний вплив на цей процес справило пожвавлення національного життя на галицьких землях, популяризація ідеї української самобутності та літератури з Наддніпрянської України та поява видатних діячів культури на Буковині. Зокрема, відомі літератори Ю. Федькович, брати С. та Г. Воробкевичі одними з перших відчули необхідність проводити просвітню роботу серед українського населення Буковини²⁴. Окрім громадської діяльності, їх заслуга полягала в тому, що вони своїми літературними творами привертала увагу провідних українських діячів Наддніпрянщини та Галичини до буковинського краю, які в свою чергу допомогли буковинцям розпочати національно-суспільну діяльність.

В той період передові українські діячі Буковини ознайомились з творчістю Т. Шевченка, П. Куліша, І. Котляревського та ін., а також ідеями громадського руху, який виник на рубежі 50-60-х рр. XIX ст. і визначив своїм головним завданням пробудження національної свідомості народу шляхом розвитку української ку-

льтури²⁵. Також буковинці спостерігали за розвитком галичан, зокрема, від початку 60-х рр. в їхні руки дедалі частіше потрапляли такі українські газети як "Слово" та ін.²⁶. Варто відзначити, що у львівському "Слові" часто з'являлися дописи з Буковини, в яких місцеві діячі обorongали українську народність. Свої твори сюди подавали Ю. Федькович та А. Кобилянський: "Сь правдивою радостію помьщаємь ту поетичнѣи утвори... руского пѣвца І. Федьковича... Сь тою же цѣлю подає намь братню руку и Г.А. Кобылянській, даровитый труженник на нивѣ руской письменности, владѣющей превосходно словомь популярнымь народнымь. Мы надѣмся, що при ихь помочи стане тымь крѣчайше успѣвати оная часть литературы, котора непосредно назначена для народа и котора высше всего нынѣ для нась потребна"²⁷.

Яскравим свідченням пожвавлення національного життя краю стало вшанування третіх роковин смерті Т. Шевченка, влаштованих 1864 р. в Чернівцях українськими богословами православної духовної семінарії та гімназистами. Вони організували панахиду за поетом в церкві св. Параскеви. З цього приводу львівський часопис "Слово" писав: "Цей акт... збудив чуття в нашій українській молоді і показав, що і на Буковині і ми встали з великого сну і зачали думати і про свою словесність"²⁸. В ті роки також поставало питання про заснування в Чернівцях українського часопису, редактором якого мав би стати Ю. Федькович. Зокрема, Федькович писав: "Оногда у Чирнівцехъ, бувъ я у редактора "Буковини". – Ни одно ся тамъ говорило, а на решті прийшло до того, ци би не могла на нашій Буковині одна руска часопись, отъ на примірѣ якъ вечерниці. виходити. Прохвесоръ Найбаверъ казавъ, що вінъ би мігъ заразъ концесію дістати, сли би я ся редакторомъ тої часописи обібравъ"²⁹. Втім, даний проект не вдалось втілити в життя.

Ще одним аспектом, який вплинув на зародження українського громадського руху на Буковині була реакція українців краю на національне відродження румунів, важливим чинником еволюції яких була наявність національної політичної, економічної, релігійної еліти, що займала панівне становище в краї, зокрема – в православної церкві. Це засвідчили їх постійні намагання відокремити Буковину від Галичини і створити румунську автономію у складі Австрії. Зокрема, підчас їхніх останніх змагань у 1860–1861 рр. вони займалися поширенням серед населення агітаційної листівки румунського депутата Буковинського ландтагу С. Гурмузакі про відокремлення Буковини від Галичини³⁰. Втім, слід відзна-

²⁰ Dobrzhanskyi O.V. "Natsionalni tovarystva – konsoliduiucha syla...", op. cit., P. 37.

²¹ Rikkardi H. B. "Akademichna polityka tsentralnykh i kraievyykh orhaniv vlady u Skhidnii Halychyni (1867–1914)" [Academic policy of the central and regional authorities in eastern Galicia (1867–1914)], *Ukraina – Polshcha : istorychna spadshchyna i suspilna svidomist* [Ukraine – Poland: historical heritage and public consciousness], NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, Lviv, 2015, № 8, P. 21 [in Ukrainian].

²² Dobrzhanskyi O.V. "Natsionalni tovarystva – konsoliduiucha syla...", op. cit., P. 37.

²³ Rikkardi H. B. "Akademichna polityka tsentralnykh i kraievyykh orhaniv vlady...", op. cit., P. 21.

²⁴ Dmytriv Ye. *Iliustrovana istoriia "Ruskoj Besidy"*..., op. cit., P. 9.

²⁵ Dobrzhanskyi O.V. *Natsionalnyi rukh ukraintiv Bukovyny*..., op. cit., P. 128.

²⁶ Smal-Stotskyi S.I. *Bukovynska Rus*..., op. cit., P. 233.

²⁷ Vypysky iz "Slova" [Extracts from "Slovo"], 1861, ch. 48, z 15–27 lypnia, Fedkovych O. Yu. *Pysannia Osypa Yuriya Fedkovycha*..., op. cit., P. 18–19.

²⁸ Kohut L. "Istoriia Bukovyny" [History of Bukovina], *Ridnyi Krai (Chernivtsi)* [Native land (Chernivtsi)], 1930, Ch. 11 (№ 173), 15 bereznia, P. 1–2 [in Ukrainian].

²⁹ Lyst Fedkovycha do D. Taniachkevycha [Fedkovichs letter to D. Tanyachkevich], Fedkovych O. Yu. *Pysannia Osypa Yuriya*..., op. cit., P. 83.

³⁰ Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoj oblasti (DACHO) [State archive of Chernivtsi region], F. 3, Op. 1, Spr. 1644, 36 ark. [in German].

чити, що останні змагання за відділення від Галичини у 1860-1861 рр. здобули підтримку української громадськості Буковини. Автономія Буковини в 50-х роках довела, що побоювання про значний економічний занепад не підтвердились. Також українці зрозуміли, що прагнення зберегти єдність з Галичиною, в умовах, коли австрійська влада відмовилась поділити її на українську на польські частини, а також значної активізації там польського елементу, загрожувало посиленням колонізації та могло погіршити умови для розгортання українського національного руху, адже поляки в Галичині були потужнішими, ніж румунські сили на Буковині³¹. Як наслідок, 26 березня 1861 р. була “на постійно встановлена самостійність Буковини”³², втім, слід зазначити, що вона повністю відповідала інтересам центральної влади, а не румунським прагненням³³. Надії ж румунів щодо автономії Буковини, яка за їх планами згодом мала приєднатись до інших румунських земель (Семигороду і Банату) і стати частиною Великого Воеводства Румунів, румунської політичної одиниці у складі австрійської монархії, зазнали поразки³⁴.

Вагомий вплив на консолідацію українського соціуму Буковини та організаційне оформлення українського національного руху справила боротьба між румунами та українцями за релігійно-церковну ділянку. Румунські кола з особливою наполегливістю відстоювали свої права на цю “твердиню”, що тривалий час була оплотом румунізаційної політики та фальсифікації статистичних даних, так би мовити, хто належить до “волоської” – православної віри – той і румун. Водночас буковинські українці рішуче обороняли віру своїх предків, як одне з найміцніших підтверджень своєї автохтонності на Буковині: факт, що переважна більшість українців Буковини сповідували православ’я, заперечував твердження румунів про те, що всі українці прийшли в цей край після його прилучення до Австрії у 1775 р., адже якби це було правдою, тоді вони мали б бути греко-католиками³⁵.

Після того, як плани румунів щодо створення в рамках австрійської монархії “великого румунського князівства” зазнали краху, вони розпочали завзяті змагання за створення автономної румунської Православної церкви в Австро-Угорщині з митрополією в Германштаді (Брашові), яка мала б духовно єднати все румунське населення із Семигороду, Банату й Буковини та стати осередком для подальших змагань за свої права. Проти прилучення буковинського єпископства до семигородської митрополії рішуче виступив владика Є. Гакман, зазначаючи, що це “стало би ся на кошт Русинів, яких в буковинській дієцезії є 50%”³⁶. Відтак, Гакман вирішив взяти курс на створення окремої Буковинської митрополії³⁷. На генеральному православному Синоді Австрії, що відбувся в Карлівцях у 1864 р., владика відстоював

ідею розділення православної церкви на три митрополії: сербську, румунську та буковинську. В свою чергу, чернівецькі впливові румуни вимагали розділити її лише на сербську та румунську. Врешті, цей Синод завершився створенням румунської митрополії, але її обмежено тільки до Семигороду і Банату, а вирішення справи щодо Буковини відклали на майбутнє³⁸.

Невдоволені рішенням Синоду румуни почали чинити тиск на Гакмана і домагалися скликати буковинський синод, на якому мали б голос і миряни. Коли ж владика не пішов їм на поступки, вони почали кампанію проти нього в румунській пресі, проводили демонстрації і т.д.³⁹. Цими змаганнями, які, до речі, переходили межі суто церковних і набирали форми національної боротьби між румунами і українцями, зокрема на сторінках преси, почали дедалі більше цікавитись всі свідомі українці Буковини. Боротьба проти єпископа з боку румунів значно вплинула на українське духовенство Буковини, яке разом з представниками інтелігенції, підтримало його. А сам Гакман, бажаючи заручитись підтримкою українського соціуму Буковини, почав приділяти йому більше уваги, зокрема він сприяв збільшенню кількості українців в управлінні єпископством та парафіями, а також піднесенню рівня освіти православного духовенства за допомогою кваліфікованих професорів: І. Томюка, К. Поповича та ін. Діяльність Гакмана та церковні змагання поставили перед священниками питання: до якої національності вони належать та інтереси якої нації мають відстоювати; а також, в цілому, сприяли активізації громадського життя українців на Буковині⁴⁰.

Ще одним поштовхом, який прискорив зародження українського громадського руху на Буковині став відносно швидкий розвиток в краї різноманітних товариств, що значно впливали на суспільне життя. За даними О. Добржанського, в 1856 р. на Буковині існували 4 товариства, у 1863 р. – 12, а на початку 1869 р. їх було аж 25⁴¹. З поміж різноманітних об’єднань, які з’являлися в краї в той період виокремлюють три основні групи: благодійницькі товариства, “загальнокорисні” товариства, до яких належали передусім літературно-наукові і професійні товариства, а також “Казино-товариства”, метою діяльності яких було світське спілкування та відпочинок⁴². Спочатку товариства на Буковині здебільшого були інтернаціональними, втім, із зростанням національних ідей та посиленням національних рухів на теренах Австро-Угорщини, значно збільшилась кількість національних об’єднань⁴³.

Розширеними можливостями для створення свого товариства, яке б діяло на національних засадах, не могла не скористатися румунська інтелігенція. У 1862 р. А. Пумнул разом з братами А. та Г. Гурмузакі заснували

³¹ Dobrzhanskyi O.V. Natsionalnyi rukh ukraintsiiv Bukovyny..., op. cit., P. 122–123.

³² Kaindl R. F. Istoriia Chernivtsiv vid naidavnishykh chasiv do sohodennia..., op. cit., P. 108.

³³ Piddubnyi H. F. Bukovyna, yii mynule i suchasne..., op. cit., P. 40.

³⁴ Kvitkovskyi D.V. Bukovyna. Yii mynule i suchasne..., op. cit., P. 236.

³⁵ Ibidem, P. 243.

³⁶ Kharakter pravosl. tserkvy na Bukovyni [The character of the Orthodox church in Bukovina], *Nova Bukovyna (Chernivtsi)* [New Bukovina (Chernivtsi)], 1913, Ch. 31, 7 travnia, P. 1 [in Ukrainian].

³⁷ Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen..., P. 155–156.

³⁸ Ibidem, P. 119–147.

³⁹ Smal-Stotskyi S. I. Bukovynska Rus..., op. cit., P. 224.

⁴⁰ Dobrzhanskyi O.V. Natsionalnyi rukh ukraintsiiv Bukovyny..., op. cit., P. 126–127.

⁴¹ Ibidem, P. 144.

⁴² Osachuk S.D. Nimtsi Bukovyny: istoriia tovaryskoho rukhu..., op. cit., P. 69–75.

⁴³ Dobrzhanskyi O.V. “Natsionalni tovarystva – konsoliduiucha syla..., op. cit., P. 37.

румунську читальню (“Reuniunea de lectura”), з якої у 1865 р. постало “Румунське товариство літератури та культури на Буковині” (“Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”). До цього об’єднання долучилась значна частина української інтелігенції, адже на початках своєї діяльності воно займало обережну позицію в національному питанні. Втім, з наростанням прагнень румунських кіл асимілювати українське населення краю, перед українцями постала потреба створення власного товариства⁴⁴.

Не менш важливо й те, що на тому етапі українська інтелігенція на Буковині стала більш згуртованою і підготовленою для створення власного осередку. В той період все більше українців почали отримувати головні посади у світській та церковній ієрархії. Проповідником кафедральної церкви став священник В. Продан, на викладацьку роботу у Чернівці приїхали О. Прокопович, І. Браник. Активною діяльністю в краї займалися також судові урядовці М. Михалюк, О. Левицький, адвокат Л. Сахнович та ін.⁴⁵

Отже, на 1868 р. в Чернівцях склалися всі необхідні умови для створення українського об’єднання, що могло б згуртувати передових українців краю. Як стверджував С. Смал-Стоцький, безпосереднім поштовхом до цього стало доручення Є. Гакмана Т. Дроневи: “man muss einen Gegenverein schaffen” (треба створити протилежне товариство)...⁴⁶. Втім, на думку історика О. Добржанського, не слід вважати заснування першої української організації на Буковині лише заслугою Гакмана, його розпорядження лише прискорило цей процес, але і без нього справа йшла до створення українського національного об’єднання. Дане питання не раз обговорювалось в колах української інтелігенції. Відтак, у 1866 р. В. Продан, Т. Дронь, М. Галіп, та ін. обмінювались думками про створення товариства, втім, на той час ніхто не наважився керувати цим процесом⁴⁷.

Підготовка до заснування української організації на Буковині закінчилася наприкінці 1868 р. Зокрема, Продан, Дронь та Сахнович подали до уряду прохання про надання дозволу на проведення зібрання української інтелігенції 26 січня 1869 р., на що 11 січня 1869 р. отримали схвалення⁴⁸. І вже 26 січня 1869 р. в Чернівцях в приміщенні готелю “Під золотим ягням” відбулися установчі збори, на яких було створено товариство “Руська бесіда”⁴⁹. Свою назву “Руська бесіда” запозичила у відповідного чеського товариства⁵⁰. Головою обрали В. Продана, заступником став Л. Сахнович, а секретарем – Т. Дронь. Перші збори товариства викликали сильний резонанс не тільки серед буковинських українців, а й серед інших народностей краю та поза його ме-

жами, про що свідчить велика кількість дописів, зокрема в газетах “Слово”, “Gazeta Narodowa”⁵¹ та “Czernowitzer Zeitung”⁵². На збори прибули близько 200 чоловік з усієї Буковини, серед яких було понад 60 священників⁵³.

Вже 6 лютого “Руська бесіда” подала до крайового правління інформацію про склад виділу та свій статут, згідно з яким метою діяльності об’єднання було визначено піднесення “просвѣщенія и товаришеской жизни”, а засобами її досягнення мали стати: створення бібліотеки, видання корисних творів та часописів, а також товариське життя⁵⁴.

“Руська бесіда”, проіснувавши з короткими перервами аж до 1940 р., стала найпотужнішим та найбільшим українським об’єднанням на Буковині. До прикладу, у квітні 1909 р. кількість членів товариства сягала більше 600 чол.⁵⁵. Заснування товариства стало одним з найбільш визначальних кроків на шляху національного відродження українців Буковини і переходу українського національного руху Буковини на якісно новий, організований, етап розвитку. Як згодом зазначив парламентський посол М. Спишула у своїй промові на зборах філії “Руської бесіди” у Сторожинці у 1908 р.: “Це товариство в життя українського народу на Буковині влило живу ідею... дякуючи йому, тепер вся українська людина на Буковині з’організована в одну сильну і свідому громаду, з якою числитися мусять і уряд і всі сусіди, що перше і знати українців не хотіли”⁵⁶. Слідом за “Руською бесідою” було засновано “Руську раду”, “Согласіє”, “Братній союз”, “Союз”, “Міську читальню”, “Народний дім” та ряд інших товариств, які розгорнули активну діяльність, спрямовану на формування національної та суспільної свідомості українців, їх залучення до національного життя⁵⁷.

Отже, на основі поданого матеріалу, можемо зробити такі **висновки**:

1. Початок українського громадського руху на Буковині було покладено в кінці 60-х рр. XIX ст. із заснуванням першого українського товариства “Руська бесіда”.

2. Відставання буковинських українців в плані створення організаційних осередків національного руху від своїх галицьких та наддніпрянських побратимів було спричинено:

- відсутністю міцних зв’язків з іншими українськими землями, де відродження розпочалось раніше;
- проведенням асиміляційної політики румунськими урядовими та клерикальними колами;
- негативним ставленням австрійської влади до проявів національного життя;

⁴⁴ Dobrzhanskyi O.V. *Natsionalnyi rukh ukraintsv Bukovyny...*, op. cit., P. 144–145.

⁴⁵ Filipchuk V. O. “Pochatky ukrainskoho...”, op. cit., P. 66.

⁴⁶ Smal-Stotskyi S. I. *Bukovynska Rus...*, op. cit., P. 236.

⁴⁷ Dobrzhanskyi S.O. “Vasyl Prodan i zarozhennia ukrainskoho natsionalnogo rukhu...”, op. cit., P. 112.

⁴⁸ DAChO, F. 3, Op. 4, Spr. 1957, Ark. 1–2 [in German].

⁴⁹ Dmytriv Ye. *Iliustrovana istoriia “Ruskoї Besidy”...*, op. cit., P. 11.

⁵⁰ “Iuvylei tovarystva “Ruska Besida” [Anniversary of the society “Ruska beside”], Rada (Kyiv) [Soviet (Kiev)], 1909, № 15, 20 sichnia, P. 4 [in Ukrainian].

⁵¹ Kvitkovskyi D.V. *Bukovyna. Yii mynule i suchasne...*, op. cit., P. 269.

⁵² Czernowitzer Zeitung (Czernowitz) [Chernivtsi Newspaper (Chernivtsi)], 1869, № 9, 15 Jänner, P. 2 [in German].

⁵³ Dobrzhanskyi O.V. *Natsionalnyi rukh ukraintsv Bukovyny...*, op. cit., P. 148.

⁵⁴ DAChO, F. 3, Op. 4, Spr. 1949, 25 ark [in German/Ukrainian].

⁵⁵ Krakaliia K., “Lyst z Bukovyny” [Letter from Bukovina], *Rada (Kyiv)* [Soviet (Kiev)], 1909, N 98, 1 travnia, P. 1 [in Ukrainian].

⁵⁶ “Do kulturno-prosvitnogo rukhu v storozhynetskomu poviti” [To the cultural and educational movement in Storozhynets district], *Rada (Kyiv)* [Soviet (Kiev)], 1909, № 32, 10 liutoho, P. 2 [in Ukrainian].

⁵⁷ Dobrzhanskyi O.V. “Chernivtsi – vyznachnyi tsentr ukrainskoho...”, op. cit., P. 157.

відсутністю релігійної окремішності більшої частини українського населення від румунського з вищим рівнем національною свідомості;

низькою національною свідомістю самих українців, значна частина яких асимілювалась і стала частиною румунської та німецької націй.

3. Також, узагальнюючи вищесказане, можемо чітко виокремити передумови, які сприяли виникненню в кінці 60-х рр. XIX ст. українського громадського руху на Буковині, а саме:

надання правової основи для функціонування громадських організацій через відновлення конституційного парламентського правління та лібералізацію законодавства в Австро-Угорській імперії;

активізація національного життя в Галичині;

поширення національної ідеї та літератури з Наддніпрянщини;

поява видатних діячів культури на Буковині;

реакція українців краю на національне пробудження румунів та їх змагання за відокремлення Буковини від Галичини у 1860-1861 рр.;

боротьба між румунами та українцями за релігійно-церковну ділянку;

швидке піднесення в краї різноманітних товариств та організацій;

згуртованість та готовність наприкінці 60-х рр. XIX ст. української місцевої інтелігенції до створення власного товариства.

Strilchuk Alina. The Origin of the Ukrainian Public Movement in Bukovina in the 60s of the 19th century. Aim of investigation. The article highlights the preconditions and peculiarities of the birth of the Ukrainian public movement of Bukovina in the 60s of the 19th century. **The research methodology** is based on the general scientific (analysis, synthesis, systematization, generalization), as well as special-historical (synchronous, comparative-historical and historical-genetic) methods. **Scientific novelty.** This article is the first comprehensive study of the origin of the Ukrainian public movement in Bukovina in the 60s of the 19th

century in Ukrainian historical science. **Conclusions.** The reasons for the backwardness of the Bukovinian Ukrainians in terms of creating of the national movement organizational centers, from Galicia and the Dnieper Ukraine, were: the lack of strong ties with other Ukrainian lands, where the revival had begun earlier; the conducting of assimilation policy by Romanian circles; the negative attitude of the Austrian authorities to the manifestations of national life; the lack of religious separation of the majority of the Ukrainian population from the Romanian one; the low national consciousness of Bukovinian Ukrainians. The author also identified the preconditions of the emergence of the Ukrainian public movement in Bukovina, namely: the providing a legal basis for the functioning of public organizations through the legislation liberalization in the Austro-Hungarian Empire; intensification of national life in Galicia; the dissemination of national ideas and literature from the Dnieper Ukraine; the appearance of prominent cultural figures in Bukovina; the reaction of the Ukrainians of the region on the Romanians national revival and their struggle for the separation of Bukovina from Galicia in 1860-1861; the religious struggle between the Romanians and the Ukrainians; the rise of various societies and organizations in the region; the readiness of Ukrainian local intelligentsia to create their own center in the late 60s of the 19th century.

Key words: Ukrainian public movement, the Ukrainians, public organizations, Bukovina, Chernivtsi, national revival, “Ruska besida”, the Romanians.

Стрільчук Аліна – аспірантка кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Наукові інтереси: українські громадські організації на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. Автор 12 наукових публікацій.

Strilchuk Alina – postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Research interests: the Ukrainian public organizations in Bukovina in the second half of the nineteenth – early twentieth centuries. The author of 12 scientific publications.

Received: 14.11.2020

Advance Access Published: December, 2020

© A. Strilchuk, 2020